
A ROKONTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

Magyar vonatkozású tanulmányok egy olasz emlékkönyvben

Teresa Ferro (1956–2007) neve szinte teljesen ismeretlen a magyar szakirodalomban. Annál ismertebb viszont az olasz és a román nyelvészek és történészek között. Ezen természetesen nincs is mit csodálkozni, hisz a cataniai, majd az udinei egyetem tanáraként olyan témákkal foglalkozott, melyek főleg az olasz-román kulturális, történeti és nyelvészeti kapcsolatokat elemző szakemberek érdeklődését kelthetik fel elsősorban. Doktori disszertációját a latin és a balkáni nyelveknek a román nyelv kialakulásában játszott szerepéről írta (*Latino e lingue balcaniche nella formazione del romeno. CUECM, Catania, 1992*). A későbbiekben főleg román nyelvtörténeti kérdésekkel foglalkozott és így jutott el a moldvai katolikus misszionáriusok román nyelvhasználatának vizsgálatához. Utolsó monográfiáját is ennek a témának szentelte, immár nem csak nyelvészeti, hanem történeti és kulturális szempontból is elemezve a XVII–XVIII. századi moldvai katolikus hitterjesztés összetett kérdéskörét (*I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici. Clusium, Cluj-Napoca, 2005*). Ha más nem is, de ez a munkája mindenképp érdekes lehet a magyar kutatók számára. Én azonban most nem Teresa Ferro munkásságáról szeretnék írni, melyet tragikus hirtelenséggel szakított meg a halál. A halál, jobb esetben kegyelmi pillanat. A Teresa Ferrójé minden bizonnyal ilyen volt, mert épp halála tette nyilvánvalóvá, hogy milyen széles körben ismert az ő munkássága Európa-szerte. Ezt bizonyítja az is, hogy még halála évében megjelent egy róla szóló emlékkötet (*L'Europa Centro-Orientale e la Penisola italiana: quattro secoli di rapporti e influssi intercorsi tra Stati e civiltà (1300–1700)*). A cura di *Cristian Luca* e *Gianluca Masi*, Braila-Venezia, 2007) majd két évvel később egy újabb. Én most a másodikról szeretnék írni, melyet a magyar kultúrát is jól ismerő *Giampaolo Borghello* szerkesztett és az udinei egyetemi kiadó jelentetett meg. Az előszavakat leszámítva a két vaskos kötetben összesen 77 tanulmány jelent meg a legváltozatosabb témában: a dák-római háborúktól Márai Sándor nappolyi tartózkodásáig sok mindenről olvashatunk ezekben.

A szerkesztő bravúros munkát végzett a tanulmányok tematikai csoportosításával, ami által egyfajta koherenciát is biztosított a kötetnek. Nyilvánvalóan lehetetlen olyan recenziót írni, hogy minden tanulmányról szót ejtsek, ezért én csak azokat a történeti jellegű írásokat ismertetem az alábbiakban, melyek a magyar kutatók számára is érdekesek lehetnek.

Mindjárt a kötet első tanulmányából (*Fabiana di Brazzà, Claudio Griggio*: Pelbarto di Themeswar nella biblioteca di Bernardo Bembo. I. 29-47.) érdekes adatot tudhatunk meg Temesvári Pelbárt olaszországi ismertségéről. A szerzőknek sikerült azonosítaniuk Bernardo Bembo (1433–1519) – a magyar szakirodalomban is jól ismert Pietro Bembo (1470–1547) apja – könyvtárában Temesvári Pelbárt *Expositio psalmorum* c. művének 1504. évi Hagenauban megjelent kiadását. Nem találtam adatot arról, hogy ez a tény ismert lett volna eddig a magyar Temesvári-szakirodalomban. Rozsondai Marianne, aki a legalaposabb tanulmányt tette közzé Temesvári Pelbárt műveinek európai elterjedtségéről, sem említi. Ugyanakkor Bembo nemcsak megvette Temesvári művét, hanem alaposan el is olvasta és megjegyzetelte. A tanulmány nagy érdeme, hogy közli ezeket a jegyzeteket is.

A másik magyar vonatkozású tanulmányt *Roberto Ruspanti*, az udinei egyetem magyar tanszékének professzora írta (*Il cielo d'Italia si rispecchiò nelle acque del Danubio: l'Italia vista dai poeti ungheresi XVIII–XX secolo*). Ruspanti egy Sólyom László köztársasági elnökhöz intézett nyílt levelében a magyar kultúra szerelmesének nevezte magát, és valóban hálásak lehetünk neki mi magyarok, hisz az utóbbi években talán senki nem tett annyit a magyar irodalom és kultúra olaszországi elterjesztése terén, mint ő. Szauder József és Klaniczay Tibor tanítványaként kiválóan megtanult magyarul és számos magyar író és költő művét fordította olasz nyelvre, és attól sem ódzkodott, hogy a magyar kulturális életet érintő kérdésekben a publicisztika eszközeivel is megnyilvánuljon. 1998-ban, például, tiltakozott az ellen, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumot, Petőfi nélküli Irodalmi Múzeummá kereszteljék át. Tiltakozásának külön hitelt adott az a tény, hogy 1997-ben elsőként fordította le olaszra a János vitézt, amiért az akkori Magyar Köznevelési Minisztérium ki is tüntette. Jelen kötetben megjelent tanulmánya szervesen illeszkedik ebbe a hagyományba: kiváló összefoglaló az olasz művelt közönség részére a XVIII–XX. századi magyar költők Olaszország-képéről. Írásában számos eddig az olaszok számára teljesen ismeretlen magyar verset és versrészletet (pl. Csokonai, *Szegény Zsuzsi a táborozáskor*; Petőfi Sándor, *Olaszország*; Babits Mihály, *Itália*, Weöres Sándor, *Borús tenger – Taormina* stb.) fordított le. Ruspanti tanulmányából a magyar kultúra és irodalom iránti lelkesedés áradását érezve, arra gon-

doltam, talán nem ártana jobban megbecsülnünk azokat a nyugat-európai irodalmárokat és történészeket, akik igazi kulturális nagykövetként, ellenszolgáltatás nélkül ilyen sokat tesznek, a jelenleg inkább negatív, semmint pozitív nyugat-európai magyarság-kép javításáért.

Ugyancsak az olasz olvasó tájékoztatására szolgál a Márai Sándor nápolyi tartózkodásáról (1948–1952) szóló írás is (*Krisztina Boldizsár*: La Napoli di Sándor Márai, II, 575–591.) Márai olaszországi sikeréről (*A gyertyák csonkig égnek* például 400 000 példányban kelt el) már több tanulmány és egy doktori disszertáció is készült, de Boldizsár Krisztina nem ezt, hanem Márai naplójának, valamint a szerző olasz tárgyú regényének (*San Gennaro vére*) egymáshoz való viszonyát elemzi. Egy másik említésre méltó tanulmány (*Paolo Driussi: Dialettologia ungherese e dialetti ungheresi in Romania: lo stato di una difficile arte* I. 625–638.) arról győzött meg, hogy az udinei egyetemnek nagy esélye van arra, hogy a közép- és délkelet-európai kis népek és kultúrák komoly kutatóhelyévé lépjen elő. Ugyanis nem csak a Teresa Ferro vezette román tanszék, hanem az egyetem magyar tanszéke is fejlődésnek indult az utóbbi években. Hisz, nem lehet rossz az a tanszék ahol olyan emberek oktatnak, mint a már említett Roberto Ruspanti és kollégája Paolo Driussi, aki szintén kiválóan megtanult magyarul és szépirodalmi művek mellett magyar nyelvészeti szakkönyvet is fordított olaszra. Jelen kötetben közölt tanulmánya korrekt összefoglalása a mai magyar dialektológiai és szociolingvisztikai kutatásoknak és vitáknak, valamint a Magyarország határain kívül élő magyar nyelvjárások-kutatásokban felmerülő újabb problémáknak.

Teresa Ferro egyik kedvenc kutatási témájához kapcsolódik két, a moldvai katolicizmusról szóló tanulmány. Az egyiket a iași-i egyetem professzora *Traian Diaconescu* írta *Silvestro Amelio* XVIII. századi olasz misszionárius román nyelvű prédikációról [*Limba română în cultul catolic din Moldova. Silvestro Amelio din Foggia: Conciones latinae muldavo, 1725 (A moldvai katolikus szertartások nyelve Silvestro Amelio di Foggia: Conciones latinae muldavo, 1725). II. 303–317.*]. A prédikáció-gyűjteményt Teresa Ferro szerette volna kiadni, de halála megakadályozta ebben. Diaconescu beszámolója szerint a iași-i egyetem doktoranduszai azonban most rendezik sajtó alá a szöveget, melynek az az érdekessége, hogy nem cirill, hanem latin betűkkel és olasz helyesírással készült. Minden bizonnyal nem az egyszerű híveknek, melynek nagy része analfabéta volt, hanem a románul tanulni vágyó, vagy már valamelyest tudó olasz, esetleg lengyel misszionáriusoknak. Diaconescu és *Ioan-Aurel Pop* tanulmányának [*Lumea Moldovei văzută prin pana unui prelat catolic din secolul al XVII-lea (Egy XVII. századi ka-*

tolikus főpap beszámolója Moldváról) II. 319–327.] is az egyik legérdeke-
sebb hozadéka a XVII–XVIII. századi moldvai katolikus misszionáriusok
által használt nyelv kérdésének a felvetése. Sajnos *Veress Endrén* kívül a
vonatkozó magyar szakirodalmat teljesen mellőzik a szerzők. Így aztán elég
elnagyolt kép is születik. Pop azt állítja, hogy a XIII. században Moldva
lakossága többségében görögkeleti román volt, és ezzel magyarázható az,
hogy az „újonnan jöttek” (értsd a bevándorló katolikus magyarok, szászok
és románok) egy része is felvette a görög rítust. Egy másik helyütt Marco
Bandini beszámolóját elemezve, arra a következtetésre jut, hogy sokszor
túlértékelték a magyar nyelv helyzetét, míg a románt teljes mértékben fi-
gyelmen kívül hagyták (azt nem mondja meg, hogy kik, de nem nehéz ki-
találni, hogy a magyar történeszekre gondol), habár ekkor már „sok román
katolikus is volt Moldvában”. Teresa Ferro egyenesen odaig ment, hogy azt
állította: „a csángók székely, de részben, és talán nagyobb részben erdélyi
román bevándorlók voltak,” valamint, hogy az Amelio és még néhány
másik olasz misszionárius (pl. Vito Piluzio) által írt román prédikációk és
katekizmusok nem a misszionáriusoknak, hanem a magyar és szász katoli-
kusok, sőt a román ortodoxok számára készültek. (*Teresa Ferro*, I *Missio-
nari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici*. Clusium, Cuij-Napoca,
2005.) Bevallom, felüdülés volt olvasni egy fiatal román történész tollá-
ból a fent említett Pop- és Ferro-féle nézetek tiszteletteljes, de határozott
cáfolatát. *Rafael-Dorian Chelaru* Teresa Ferro fent említett könyvéről írt
recenziójában (*Revista Arhivelor*, 2008/1, 394–402.) figyelmeztette a szer-
zőnőt, hogy nem szerencsés a csángók eredetéről csak olyan román kétes
értékű szerzők alapján nyilatkozni, mint *Ștefan Lupșa*, *Mircea Păcurariu*,
Dumitru Martinaz, annak ellenére, hogy a román propaganda gondoskodott
arról, hogy e szerzők művei Nyugat-Európában is széles körben elterjed-
jenek. Martinaz könyvét, például, a csángók eredetéről olaszul és angolul
is kiadták (*L' origine dei cattolici di Moldavia*. Padua, 1987; *The origins
of the Changos*. Iași, 1999), de ettől még a komoly kutatók szemében nem
vált szaktekintélyé, hanem sokkal inkább a cáfolatok és helyreigazítások
céltablájává. Teresa Ferro és az emléke előtt tisztelgő román történészek
írásainak legnagyobb hiányossága nemcsak a magyar, hanem a megbízható
román (lásd *Radu Rosetti*, *Gheorghe I. Năstase*) és nyugat-európai (*Me-
inolf Arens*, *Daniel Bein*) szakmunkáknak is, szinte teljes mellőzése. Re-
ményesre ad viszont okot az, hogy ezekre a hiányosságokra épp az újabb
román történészgeneráció fiatal tagjai hívják fel a figyelmet. Teresa Ferro
ugyanis valamiféle idilli olasz-román együttélést jelenít meg Moldvában.
Mintha ez olasz misszionáriusok egyenesen azért érkeznének Moldvába,

hogy a szkizmatikussá lett keleti latin testvéreiket nyájasan visszatereljék a nyugati katolicizmus berkeibe. Ezért aztán azt állítja, hogy a Hitterjesztés Szent Kongregációja egyenesen előírta a román nyelv használatát az olasz misszionáriusok számára, annak ellenére, hogy tisztában voltak azzal, hogy a moldvai katolikusok nagy része nem román anyanyelvű, de Róma mégis a többségi pravoszláv lakosságból szeretett volna katolikus híveket toborozni. Jogosan teszi szövé Chelaru, hogy Teresa Ferro hivatkozik ugyan néhány, a kongregáció levéltárában található, gyanús jelzetű dokumentumra, de mivel nem idéz belőlük, elég nehéz elhinni azt, hogy a kongregáció a misszióban használandó nyelv tekintetében valamilyen előírást megfogalmazott volna. Arról pedig egyetlen komoly adatunk sincs, hogy a görögkeleti románok közt is térítettek volna a misszionáriusok. Azok az ortodox hitű románok, akik katolikusokká lettek, szinte kivétel nélkül nem át-, hanem visszatértek, azaz egykor mindnyájan magyar katolikusok voltak, akik áttértek az ortodoxiára és onnan már nyelvileg elrománosodva tértek vissza a katolikus vallásra. A pravoszláv hiten lévő vajdákat ugyan néha megkörnyékezték a misszionáriusok (főleg a jezsuiták, akik a „felülről lefele” elvet vallották a térítésben), leginkább azért, mert gyorsan felismerték, hogy a vajdaságokban a fejedelem már-már despotikus egyeduralkodó, így ha őt sikerülne megnyerni a katolikus vallásnak, akkor az alattvalók, már csak félelemből is, automatikusan áttérnek. A vajdák áttérése azonban nagyon bonyolult és homályos ügy. Nem véletlen, hogy csupán ígéretekről, titokban megvallott és tartott, valamint, vagy színlelt, vagy a halál órájában megvallott áttérésekről van tudomásunk, még olyan uralkodók esetében is, akik feltűnően támogatták a katolicizmust (pl. III. Mihnea, 1658–1659, Grigore Ghica, 1660–1664).

Kétségtől kívül érdemes lenne annak utánajárni, hogy egy-két kivételtől eltekintve (pl. a jezsuita Beke Pál) miért szinte kizárólag csak olasz, bosnyák vagy esetleg lengyel misszionáriusok érkeztek Moldvába, a nagyrészt magyarul beszélő katolikusok közé, holott lehetett volna éppenséggel magyar papokat is küldeni. Teresa Ferro és a román történészek nagy része azzal érvel, hogy az olasz misszionáriusok azért választották a román nyelvet, mert azt sokkal könnyebben megtanulták, emellett a magyar katolikusok is szinte mind tudtak már románul. A helyzet azonban ennél némiképp bonyolultabb. Petrus Parčević 1671-ben, mint moldvai apostoli vikárius azt írta a lengyelországi pápai nunciusnak, hogy Moldvában szinte az egész katolikus népesség magyarul beszél, ezért saját nyelvén beszélő papokat kér, mert sem a prédikációt nem érti rendesen, sem gyónni nem tud románul. Ezért Parčević szerződést is kötött az erdélyi ferences kuszodiátussal, hogy a

csíksomlyói kolostor magyar ferences szerzetesei lássák el a misszionárius szolgálatot Moldvában, de a Vatikán nem hagyta jóvá a szerződést, mert a lengyel király megakadályozta, mondván, hogy Moldova a lengyel katolikus egyház jurisdictiója alá tartozik. (Parčević jelentését lásd: *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706. II. köt. kiad. Benda Kálmán*, Budapest, 1989, 653–662). Emellett a különböző rendekhez, vagy egy renden belül különböző irányzatokhoz (pl. a ferences obszervánsok és konventuálisok) tartozó misszionáriusok állandó vitái és veszekedései is akadályozták azt, hogy a megfelelő emberek kerüljenek a moldvai magyar falvakba. Szintén Parčević említett levelében számol be pl. arról, hogy a Teresa Ferro egyik hősének számító Vito Piluzio, egyik társával együtt egy harmadik misszionáriust (Benedetto Ballati) előbb jól elvert, majd bilincsbe verve ki akarta hurcolni az országból. Mikor a vajda kérdőre vonta őket, azt válaszolták: a kongregáció parancsolta. A moldvai csángók nyelvi elrománosodásában tehát nemcsak az játszott szerepet, hogy a misszionáriusok könnyebben megtanulták a román nyelvet, mint a magyart, hanem a moldvai hegemoniáért folytatott lengyel politikai harc is.

Végezetül két olyan tanulmányról szeretnék szólni, melyeknek tárgya Luigi Ferdinando Marsili (1658–1730) munkássága. E két írás is jelzi, hogy az olasz polihisztor iránt egyre nagyobb az érdeklődés nemcsak a magyar, hanem a külföldi kutatók között is. Jelzi ezt az is, hogy számos tanulmány (*Bene Sándor, Jankovics József, Jászay Magda, Deák Antal András, F. Molnár Mónika* stb.) mellett néhány Marsili-alapmű már meg is jelent magyarul, vagy épp kiadásra vár (Deák Antal András: *A Duna felfedezése. Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény*. Budapest, 2004; *Uő.*, *Térképek a félhold árnyékából. Vízügyi Múzeum és Levéltár*. Budapest, 2005 DVD; *Az Oszmán Birodalom katonai állapotáról, felemelkedéséről és hanyatlásáról*. ford. F. Molnár Mónika, szerk. s. a. r. *Csákváry Ferenc és Domokos György*, Historiaantik Könyvesház Kiadó. Budapest, 2007; *A Magyar Királyság történetének kivonata*. ford. s. a. r., utószó és jegyz. *Nagy Levente*. Attraktor, Máriabesenyő-Gödöllő, 2009. *Herczeg Gyula* már 1980-ban úgy nyilatkozott, hogy Marsili önéletrajzának elkészült a magyar fordítása és az Európai Kiadónál meg is fog jelenni. Sajnos ez azóta sem történt meg.) Eközben Bolognában egy három évre tervezett nagyszabású rendezvény-sorozatot szerveznek annak emlékére, hogy 1711-ben Marsili kezdeményezésére alakult meg a Bolognai Tudományos Intézet (Istituto delle Scienze). Az események koordinálására bizottságot hoztak létre (Comitato per le Celebrazioni Marsiliane), mely első lépésként kiadta Raffaella Gherardi és Fabio Martelli Marsiliről és annak mesteréről, a magyar történeti szakiro-

dalomban szintén jól ismert, Raimondo Montecuccoliról (1609-1680) írott monográfiáját (*Raffaella Gherardi – Fabio Martelli: La pace degli eserciti e dell'economia. Montecuccoli e Marsili alla Corte di Vienna. Il Mulino, Bologna, 2009*). 2009. október 23-án Bolognában tudományos konferenciát szerveztek Marsiliról, melynek anyaga már kötetben is megjelent (La politica, l'ascienza, le armi. Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell'Impero e dell'Europa. a cura di *Raffaella Gherardi*, Bologna, CLUEB, 2010).

Marsili 1680-1701 között több mint húsz évet töltött a Kárpát-medence, valamint a Balkán-félsziget területén a Habsburg császári hadsereg tisztjeként. Hadmérnökként is jelentős munkát végzett, de fő feladata a kémkedés volt. A kémek legfontosabb tulajdonsága az információgyűjtés, és Marsili kitűnő munkát végzett e téren: a dunai halak csontvázától az ókori római lelteken, arab és perzsa kódexeken és székely rovásírásos botokon át a viseletalbumokig rengeteg mindent összegyűjtött. Hatalmas gyűjteményének nagyobb része ma Bolognában található az Egyetemi Könyvtárban, a Palazzo Poggiban, az Archiginnasio könyvtárban, a bolognai dominikánusok, valamint a bolognai városi levéltárban. Iratai azonban szinte minden nagyobb európai gyűjteményben fel-felbukkannak: a bécsi Haus-Hoff- und Staatsarchivban, a párizsi National Bibliothèque-ban, a British Museumban, vagy akár az Magyar Országos Levéltárban és az OSZK kéziratárában is.

E gyűjtés során került a birtokába egy 210 köznevet, valamint 252 helynevet tartalmazó román-olasz szójegyzék is, melyet *Carlo Tagliavini* talált meg és publikált még 1928-ban. A román és olasz nyelvészek és történészek szünni nem akaró buzgalommal veszik elő újra és újra ezt a szójegyzéket, hogy választ keressenek olyan egyszerű kérdésekre, mint ki, hol és mikor írta azt? Carlo Tagliavini úgy vélte, hogy valamikor 1687–1701 között készülhettek ezek a feljegyzések, melyeknek szerzőjét a tudós-politikus krónikairó Constantin Cantacuzinóban (1755–1716) vélte felfedezni. *Corneliu Dima-Drăgan* szerint a szójegyzék 1660 előtt készült és szerzője egy a román vajdaságokban járt katolikus misszionárius lehetett. Válaszként *Giuseppe Piccillo* pontról-pontra cáfolta Dima-Drăgan hipotézisét. Később egy másik olasz szerző, *Raffaella Padalino* megpróbálta összebékíteni az addigi álláspontokat. Szakított az addig uralkodó egyszerűs modellel, és azt állította, hogy a szójegyzék létrehozásában többen is részt vettek. Jelen kötetben közölt tanulmányában [Manuscrisul Marsili 61. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român (A 61. számú Marsili-kézirat. Az első román-olasz földrajzi szójegyzék lehetséges szerzői). II. 286–293.] *Gheorghe Chivu*, részben visszakanyarodva Dima-Drăgan el-

méletéhez, azt a hipotézist vetette fel, hogy a szójegyzék összeállítója egy Moldvában járt katolikus misszionárius (Chivu szerint Francesco Antonio Renzi, vagy a már említett, Vito Piluzio) lehetett, akitől Marsili később beszerezte azt. Chivu tetszetős elméletének egyetlen hibája az, hogy nem ad magyarázatot arra: miként kerülhetett a két misszionáriustól a szójegyzék Marsilihoz. Piluzio, például, 1663-1685 között tartózkodott Moldvában, majd Lengyelországba ment, ahonnan 1687-ben visszatért szülővárosába Vignanellóba, ahol 1688 elején meghalt. Nehéz elképzelni, hogy ilyen körülmények között találkozhatott volna, az akkor épp a magyarországi (Buda visszafoglalása) és szerbiai harctereken forgolódó, és még török fogságban is sínylődő (1683–1684) Marsilival. Renzi 1677–1696 között tartózkodott kisebb-nagyobb megszakításokkal Moldvában (közben-közben hol Lengyelországba, hol Rómába utazott). Nem kizárt, hogy találkozott valahol Marsilival, aki 1691-ben két hetet töltött a Tatros völgyében, de adat nincs róla.

A kézirattal foglalkozók mindeddig egyáltalán nem vették figyelembe azt, hogy Marsili milyen más iratai között maradt fenn ez a szójegyzék. Véleményem szerint ugyanis több mint árulkodó lehet az a tény, hogy a szójegyzék a *Mappe geografiche attinenti alli stabiliti confini* azaz 'A megállapított határokhhoz tartozó térképek' c. kötetben található. (Ez a Bolognai Egyetemi Könyvtár kézirattárában található 61. számú kötet címe.) Marsili az összes határfelmérésre vonatkozó anyagot összegyűjtötte és külön meg is számozta ezeket a köteteket. Számomra ezek alapján nyilvánvaló, hogy a szójegyzéket Marsili a határkijelölési munkálatok végzése közben, azaz valamikor 1699 és 1701 gyűjtötte. A helynevek különböző elnevezéseire gyakorlati okokból is szüksége lehetett a határfelmérés zavartalan véghezvitele érdekében, hisz a helyi erdélyi, havasalföldi és török hatóságokkal folyton meggyűlt a baja, ezért minden pontos és megbízható információra szüksége volt.

A másik Marsiliról szóló tanulmány [La Valachia nella Descrittione delle Misie, Dacie e Illirico di Luigi Ferdinando Marsili 1698 (Havasalföld Luigi Ferdinando Marsili Moesia, Dacia és Illíria leírása c. művében), I, 589–625.] szerzője *Andrea Gardi* az udinei egyetem történészprofesszora. Gardi fő kutatási területe az intézménytörténet, ezen belül is főleg egyház- és levéltártörténet. Az olasz kézirattárak és levéltárak kutatása közben keveredett bele a Marsili-ügybe, hisz a hatalmas gyűjtemény különös vonzerővel bír a kutatók számára. Olyan bőséges forrásanyag áll rendelkezésünkre Marsili kapcsán, hogy az már szinte zavarólag is hat. A problémára már Bene Sándor is felhívta a figyelmet hangsúlyozva, hogy a Marsili-hagyatékban „mazzsolázgató” különböző nemzetiségű tudósok csak a saját nemzeti

múltjukra vonatkozó szövegeket keresték, és így rejtve maradt előttük az egész iratanyag szerkezete és szervezőelve (Bene Sándor: *Acta pacis – béke a muzulmánokkal*. Luigi Ferdinando Marsili terve a karlócai béke iratainak kiadására. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2006, 336.) A Marsili-hagyatékban végzett kutatásaim során én is arról győződtem meg, hogy az eddigi Marsili-kutatások igazából az olasz hadvezérnek az I. Lipót császár szolgálatában eltöltött éveire (1682–1704) korlátozódtak. 1704-ben Marsili feladta a franciáknak az elzászi Breisach várát, ezért ezredesi rangjától megfosztották és a császári hadseregből kizárták. Tudományos karrierje csak ezután kezdődött igazából: Európában utazgatva ekkor írta meg legjelentősebb műveit (a hétkötetes Duna-monográfiát, valamint az Oszmán Birodalom katonai állapotáról szóló kétkötetes munkát). A Magyar Királyság történetéről készült összefoglalójának kiadása közben jöttem rá arra, hogy 1704 után Marsili a szöveget átírta: a franciákról és a magyarokról szóló részeket pozitívabbra, míg a Habsburgokról szólókat negatívabbra árnyalta. Andrea Gardié az érdem, hogy kimutatta: Marsilinak egész 1704 utáni munkássága (a tudományos is) azt a célt szolgálta, hogy a breisachi várfeladást megmagyarázza olvasóinak, és saját magát tisztázza a vádak alól. Ezért Marsili – iratainak elrendezésével, összeszerkesztésével, átírásával, nem egyszer elrejtésével – előre kijelölte a későbbi kutatók számára az értelmezési útvonalatokat. Tette mindezt olyan sikerrel, hogy nagyrészt be is dőlünk neki, hisz az eddigi Marsili-szakirodalom azt mutatja, hogy életének és munkásságának leginkább azt a részét kutattuk, melyet Marsili szeretett is volna, ha a későbbiekben kutatnak. Gardi Marsili személyi levéltárát három részre különíti el: 1. a személyes egzisztenciára (napi, családi, gazdasági ügyek) vonatkozó iratok. Ezekkel foglalkozott legkevésbé Marsili, így ezek a család birtokában maradtak, és ma a bolognai városi levéltárban találhatók. 2. A tudós, a katona és a politikus iratai. Ezeket Marsili a nyilvánosságnak szánta és maga rendezte, majd hagyta a későbbi kutatógenerációk számára az 1711-ben alapított bolognai tudományos intézet (Istituto delle Scienze) könyvtárára (a mai egyetemi könyvtár). A kéziratok, térképek, levelek kötetekbe szerkesztése és bekötetése Marsili önéletrajzának narratív szerkezetét követik: egy bolognai nemes, de szegény család gyermeke lemond a házasságról és életét a császár, az Isten és a tudomány szolgálatába állítja. 3. A breisachi kaland utáni iratok (főleg levelezés). Ezt igyekezett leginkább elrejteni Marsili, és ez is tűnt el a leginkább. A legmegbízhatóbb szervezetre, a bolognai dominikánus kusztódiátusra bízta azt. Egy része azonban Elena Marsili és Luigi Bevilacqua házasság révén a Bevilacqua család tulajdonába került. Érdekes módon a levéltárnak ezen része iránt csak a magyar kutatók érdeklődtek.

Áldásy Antal 1892-ben futólag át is nézte. *Thaly Kálmán* fantáziáját rögtön megragadta a dolog, mert azt hitte, hogy abban Marsili és II. Rákóczi Ferenc kapcsolatára vonatkozó iratok és levelek vannak. Thaly és *Márki Sándor* sejtese szerint Marsili kész lett volna a francia király titkos megbízottjaként Rákócziék oldalán a Habsburgok ellen harcolni, ez azonban teljesen megalapozatlan feltevés. Áldásy után azonban senki nem kereste a Bevilacqua-levéltárat és a legnagyobb európai Marsili-kutatók (*John Stoye*, Raffaella Gherardi, *Hamdija Hajdarhodžić*) sem tesznek róla említést. Talán a szerencse, vagy talán a levéltárosi tapasztalat vezette nyomra Andrea Gardit, aki Ariosti Bevilacqua magánlevéltárában rátalált a Marsilitól származó kilenc kötegni iratra, és erről egy rövid ismertetést is közölt: *Lettere spettanti al generale Marsili sec. XVI–XVIII*. (Lásd: Luigi Ferdinando Marsili: come si organizza la propria memoria storica in La politica, l'ascienza, le armi, i. m. 237–265.) Előkerült hát a titokzatos Bevilacqua-levéltár, igaz magánlevéltárról lévén szó, nem könnyű hozzáférni, mert a benne lévő anyag kutatása elsősorban Ariosti Bevilacqua jóindulatán múlik.

Ilyen előzmények után döntött úgy Andrea Gardi, hogy tovább folytatja Marsili-kutatásait. Ezek eredményeképpen tette közzé Marsili egyik legfontosabb kéziratának (*Descrittione*) a Havasalföldre vonatkozó részét. A teljes irat a mai napig kiadatlan, habár Marsili „balkáni történeti adattára” (Bene Sándor) az egyik legrészletesebb történeti, földrajzi és katonai leírása a XVII. század végi Délkelet-Európának. A Gardi által kiadott rész forráskiadás szempontjából kifogástalan, ezért csak remélni tudjuk, hogy az udinei történész hamarosan az egész *Descrittione* kiadásával lepi meg a Marsili-kutatókat.

Gianpaolo Borghello (szerk.): Per Teresa. Dentro e oltre i confini. Obiettivo Romania. Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro (Terezának. Határokon innen és túl. A célpont: Románia. Tanulmányok és kutatások Teresa Ferro emlékére), vol. 1–2. a cura di Gianpaolo Borghello. Forum, Università degli Studi di Udine, Udine, 2009. 682., 591.

Nagy Levente